

АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕКСТОЛОГІЇ

Гнатюк М. М. Текстологічні студії. – К.: ВПК “Експрес-поліграф”, 2011. – 156 с.

Навчальний посібник з української текстології – давно на часі. Одне, що текстологічні студії нарешті введено до університетського курсу філологічної освіти, інше – що без текстологічної бази важко, фактично неможливо підготувати фахового літератора. Адже саме текстологія допомагає побачити й осмислити текст як багаторівневу структуру, розглянути всі етапи його творчого (і не лише) розвитку, що, зрештою, не лише сприяє кращому розумінню самого твору, а й формує уявлення про контекст, історію написання та сприйняття твору читачами і критикою.

Безперечно, “Текстологічних студій” Мирослави Гнатюк не з’явилось б, якби не щасливе поєднання багатолітньої праці авторки з архівними та рукописними джерелами у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка з викладацькою практикою у стінах Київського національного університету, де вперше в Україні до навчальних програм було введено розроблені нею ж спецкурси “Текстологія” та “Літературне джерелознавство”. Вони певною мірою реанімували наукові студії, започатковані Володимиром Перетцом восени 1904 р. у київському Університеті св. Володимира. Поміж слухачів семінару В.Перетца були такі помітні в нашій науці вчені, як С. Маслов, О. Грузинський, В. Маслов, М. Зеров, І. Огієнко, О. Назаревський, М. Гудзій, М. Драй-Хмара... Хочеться вірити, що й нині девіз давнього семінару – “Кожен повинен навчитися працювати над сирих матеріалом, на “чорному дворі науки”, бо без “чорного двору” неможливо потрапити у блискучі палати справжнього, міцного знання” – сприятиме підготовці фахових філологів, адже цілком очевидно, що без текстології та джерелознавства базової філологічної освіти не здобути.

У своєму посібнику М. Гнатюк послідовно й аргументовано утверджує текстологію як фундаментальну літературознавчу дисципліну: факт вивчення рукописів набув наукового статусу ще в III – II ст. до н.е. Заснувавши тоді філологічну школу, вчені-граматики визначили своїм основним завданням критику тексту, що ґрунтувалася на вивченні питань його достовірності, звільненні від перекручень та підробок,

унесенні виправлень, які сприяли відновленню первісного (авторського, якщо йшлося про гомерівські поеми “Іліада” та “Одіссея”) тексту. Відтоді поняття “критики тексту” ввійшло до наукового вжитку, діставши сучасніші відповідники Textkritik, “філологічна критика”, генетична текстологія, генетична критика. Зрештою, філологія як наука також починалася з дослідження античних текстів і завжди мала справу з рукописами.

Відслідковуючи основні етапи становлення та розвитку філології, М.Гнатюк наголошує: поряд зі специфічною галуззю в межах літературної теорії – поетикою, означилася друга, не менш важлива складова цієї теорії – генетика тексту, де дослідження історії тексту, його виникнення та розвитку відбиває закономірності художнього мислення автора, світоглядні засади, індивідуальність, творчу волю.

Авторка навчального посібника прагне “актуалізувати комплексний характер дослідження тексту в усій повноті його змістової та функціональної реалізації, осягнути рух внутрішньої логіки розвитку тексту в його генетичному прочитанні, що наближає до глибшого розуміння самого автора, адекватного прочитання літературного твору, пізнання способів творчої роботи, еволюції образної та світоглядної систем митця, психології процесів художнього мислення” (7).

Розкрити для студента-філолога основні етапи творення тексту, таїну авторської лабораторії, що сприятиме глибшому розумінню художнього твору, – ось головне завдання “Текстологічних студій”.

Як же М.Гнатюк досягає результату?

Навчальний посібник складається з двох частин: “Теоретико-методологічні засади текстології” і “Практикум. Текстологічний аналіз творів”. Його завдання – допомогти студентам виробити навички роботи з письменницькими архівами, рукописними та друкованими джерелами тексту та їх інтерпретацією у процесі теоретичного освоєння матеріалу й під час джерелознавчої практики. Це робить пропонований курс унікальним, адже він не має аналогів у нашій навчально-методичній літературі.

“Текстологічні студії” допомагають студентам навчитися осмислювати текст як предмет генетичного “реконструювання”, відкрити багаторівневу структуру, що передбачає множинність герменевтичного кола.

Вільно володіючи новітнім літературознавчим інструментарієм, оперуючи сучасними науковими теоріями й методологіями, М.Гнатюк утверджує думку про комплексний характер текстології, що у взаємодії з іншими дисциплінами окреслює перспективи для побудови типології процесів художньої творчості, розкриває їхню природу та етапи складної динаміки від першоз’яви задуму до його реалізації на різних етапах становлення твору аж до сприйняття читацькою аудиторією та критикою. У поле аналізу дослідниці потрапляють такі проблемні питання текстології, як особливості вияву творчої волі автора, зокрема в тоталітарному суспільстві (на прикладі роману “Людолови” З.Тулуб), психолінгвістичні аспекти втілення літературного задуму, своєрідність художнього мислення письменника, питання вибору основного тексту, різних редакцій та варіантів твору, цензури й автоцензури, редагування й видання тощо.

У “Текстологічних студіях” уперше подано піддані цензурній правці зразки поетичних творів Василя Симоненка із верстки збірки “Земне тяжіння” та подано варіанти його перекладів творів Олександра Блока. Так само наведено цікаві приклади поліваріантності та різних редакцій тексту, розміщені в багатотомному виданні Василя Стуса.

Залучаючи для дослідження та аналізу складного процесу “смыслопорождения” сучасні понятійні категорії, серед яких – “авантест”, “метатест”, “генетичне досьє”, “інтертекстологія” та інші, авторка виводить текстологічні студії на вищий рівень наукових узагальнень, демонструючи видозміни аналітичного модусу. Ідеться про ціну вибору тих чи тих можливостей у безконечному просторі перетікання значень: адже “генетичне прочитання виявляє рух внутрішньої логіки розвитку тексту, розмаїтість смислових вузлів, які зумовлюють перенесення певних акцентів із канонічних версій, що з ними звикли працювати теорія й історія літератури, на авантест, прихований за “ширмою” канону” (6). Акцентація на генетичному прочитанні тексту, коли він розглядається не лише як процес письма, а і як генеза думки, наближає нас до розуміння авторського задуму тексту, глибокого розкриття його художньо-смыслового потенціалу, специфіки творчого процесу, можливостей нового осмыслення культурного дискурсу. Усі ці складові визначають актуальність рецензованого посібника, що доповнюється нагальною потребою підготовки фахівців-текстологів, яких не вистачає вітчизняній науці.

Немає сумніву, що навчальний посібник “Текстологічні студії” закладає міцні основи для відродження фундаментальної філологічної освіти, а процесу вдосконалення немає кінця.

Дмитро Стус
м. Київ

Отримано 1 листопада 2011 р.

